COMMENTATIONES ARCHAEOLOGICAE IN AESCHYLUM.

DISSERTATIO INAUGURALIS PHILOLOGICA

QUAM

CONSENSU ET AUCTORITATE

AMPLISSIMI PHILOSOPHORUM ORDINIS

IN

UNIVERSITATE FRIDERICIANA HALENSI

CUM VITEBERGENSI CONSOCIATA

AD SUMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES

RITE IMPETRANDOS

UNA CUM SENTENTIIS CONTROVERSIS

IN AUDITORIO MAXIMO

DIE II M. SEXTILIS A. MDCCCXCV HORA XII

PUBLICE DEFENDET

AUCTOR

GEORGIUS HAUPT

POMERANUS.

ADVERSARIORUM PARTES SUSCIPIENT:

JOANNES SCHULZ, DR. PHIL.

JOANNES RAMMELT, CAND. PHIL.

HALIS SAXONUM

FORMIS DESCRIPSIT E. KARRAS

MDCCCXCV.

CAROLO ROBERTO

PIETATIS ERGO.

Quaestiones quas in hoc libello mihi sumpsi tractandas duplex munus complectuntur colligendi quotquot monumenta ad Aeschyli tragoedias spectant, scrutandi quae ad invenienda perditarum fabularum argumenta inde efficiantur. Alterum officium inde a Welckeri memoria desertum fere ac neglectum iacet, monumenta ad Aeschylum revocare multis modis multi studuerunt. Neque tamen, in quorum censura praecipue operam consumpserunt, monumenta in Orestea fabula versata idcirco praetermittenda duxi sive paucis absolvenda, luculenta scilicet ea exempla ratus, qua ratione in fabulis illustrandis veteres usi sint. Fundamentum igitur ea praestant, unde in restituendis ad monumentorum fidem perditarum fabularum argumentis proficiscamur. Quocirca ita progrediar, ut primum ea monumenta illustrem, quae ad servatas fabulas spectent; tum ea comprehendam, quae etsi iure ad deperditas quasdam Aeschyli fabulas referuntur, tamen nihil novi doceant et ad argumenta fabularum cognoscenda minus valeant; denique de eis disseram, quae accuratiorem suppeditent notitiam fabularum deperditarum.

Initium facio ex eis monumentis, quae Orestem exhibent supplicem ad omphalum Apollinis considentem. Cuius fata etsi ad fidem Stesichorei carminis iam ante annum tertium Olympiadis LXXX ficta pictaque fuisse constat neque in operibus post Aeschylum factis Stesichoreae narrationis vestigia desunt[1]), tamen tanta erat Aeschyleae tragoediae auctoritas apud omnes, qui post eum in hoc argumento versati sunt, ut nullius fere fabulae neque Aeschyli neque Euripidis plura in monumentis vestigia videamus. Magno e numero ea potissimum elegi exempla quae ad rationem, quae inter pictorem et poëtam intercedat, perspiciendam maxime pertineant. Atque primum quidem

[1]) Vid. Robert, Bild und Lied p. 149 ss.

amphora Rubustina, quam publici iuris fecit Stephani Compte-rendu 1863 VI s. quam maxime accurate **Eumenidum** prologum exhibet. Cernimus Orestem gladio educto in templo ad omphalum considentem Eumenidesque quinque numero diffusas dormientes. Extra templum sacerdos perterrita effugit. Jam conferas Pythiae verba apud Aeschylum Eumen. V. 34 ss.

ἦ δεινὰ λέξαι, δεινὰ δ' ὀφθαλμοῖς δρακεῖν
πάλιν μ' ἔπεμψεν ἐκ δόμων τῶν Λοξίου,
ὡς μή με σώκειν μηδ' ἔτ' ἀκταίνειν βάσιν.
τρέχω δὲ χερσὶν, οὐ ποδωκείᾳ σκελῶν.
— — — — — — — — — —
ὁρῶ δ' ἐπ' ὀμφαλῷ μὲν ἄνδρα θεομυσῆ
ἕδραν ἔχοντα προστρόπαιον, αἵματι
στάζοντα χεῖρας καὶ νεοσπαδὲς ξίφος
ἔχοντα — — — — — — — —
— — — — — — — — — —
πρόσθεν δὲ τἀνδρὸς τοῦδε θαυμαστὸς λόχος
εὕδει γυναικῶν ἐν θρόνοισιν. ἥμενος.

Quos versus pictorem accurate sequi videmus nullis rebus aliunde additis neque ut fit in unum confusis quae eodem tempore facta esse non possunt. Quin etiam in eo pictor ad poëtam satis accurate se applicat, quod pro tribus Eumenidibus, quo numero has deas et Argis et Athenis cultas esse constat[1]) plures inducit. Solemnem enim illum numerum augere nemini in mentem venire potuit nisi tragico poëtae, scilicet ut iustum choreutarum numerum compleret. Quem secutus est vasculi illius pictor, cum vel sarcophagorum Romanorum artifices trinum illum numerum retinerent.

Longe aliam rationem secuti sunt alterius tertiaeque amphorae, utriusque Rubustinae, pictores. Quarum altera[2]) Orestem supplicem cum gladio ad omphalum fugientem Pythiamque coniungit cum Apolline furiam repulsante. Adest etiam Diana cum fratre coniuncta. Cum primae amphorae pictor ea tantum pictura comprehendit, quae re vera eodem temporis momento

---

[1]) Vid. Mitteilungen des athen. Instituts IV 1879, tab. 9. 10. Preller-Robert Griech. Myth. I. 837, 1. Polemon fr. 41. [2]) Expressa est apud Jahnium Vasenbilder 1839, I, 1.

facta sunt, hic potius omnes prologi partes complexus simul nobis ostendere studet. Nam Apollo furiam repulsans pertinet ad Eumenidum versus 179 ss.:

ἔξω, κελεύω, τῶνδε δωμάτων τάχος
χωρεῖτ᾽, ἀπαλλάσσεσθε μαντικῶν μυχῶν,
μὴ καὶ λαβοῦσα πτηνὸν ἀργηστὴν ὄφιν,
χρυσηλάτου θώμιγγος ἐξορμώμενον,
ἀνῇς ὑπ᾽ ἄλγους μέλαν᾽ ἀπ᾽ ἐντέρων ἀφρόν.

At quo tempore haec Apollo dixit neque sacerdos neque Orestes in scaena aderant. Neglexit igitur pictor ordinem rerum, simul omnia coniunxit. Quod vero furiam per totum corpus nigram pinxit, fecit id quoque Aeschylum secutus. Illic enim Pythia perterrita effugiens Eumenidum aspectum in scaena antea inusitatum hisce verbis enarrat (V. 46 ss.)

πρόσθεν δὲ τἀνδρὸς τοῦδε θαυμαστὸς λόχος
εὕδει γυναικῶν ἐν θρόνοισιν ἥμενος.
οὔτοι γυναῖκας, ἀλλὰ Γοργόνας λέγω,
οὐδ᾽ αὖτε Γοργείοισιν εἰκάσω τύποις.
εἶδόν ποτ᾽ ἤδη Φινέως γεγραμμένας
δεῖπνον φερούσας. ἄπτεροί γε μὴν ἰδεῖν
αὗται, μέλαιναι δ᾽ ἐς τὸ πᾶν βδελύκτροποι.

Harpyias Phinei cenam rapientes non ut aves scilicet pingebant Graeci, quales in sepulcro illo Xanthi reperto occurrunt, sed forma prorsus humana, alis tamen instructa. Eiusdem fere quo Orestea docta est temporis specimen exstat amphora Mon. d. Inst. III 49: virgines videmus alatas veste succincta oribusque male deformatis.[1]) Quod in exemplum Aeschylus Eumenides effinxit, nisi quod alis remotis angues adiecit et totum corpus nigrum effecit.

Tertia denique amphora[2]) Clytaemestrae umbram exhibet furias suscitantem, dum Apollo coram sorore Orestem ad omphalum considentem sue lustrat. Clytaemestrae umbram e terra

---

Conferas vas Atticum antiquissimum Aeginae repertum, quod publici iuris fecit Furtwaenglerus in diario archaeologico 1882, p. 197

[2]) Overbeck: Gallerie heroischer Bildwerke XXIX 12.

emersam in scaenam prodiisse notum est. Lustratio vero Orestis neque in scaena conspecta neque omnino in prima parte fabulae commemorata est, sed ex eis pictor eam sumpsit, quae Orestes Atheniensibus supplex narrat v. 279 ss.:

μητροκτόνον μίασμα δ' ἔκπλυτον πέλει
ποταίνιον γὰρ ὂν πρὸς ἑστίᾳ θεοῦ
Φοίβου καθαρμοῖς ἠλάθη χοιροκτόνοις.

Hic igitur pictor non solum diversas tragoediae partes coniunxit, sed ea quoque imagine expressit, quae in scaena omnino non conspiciebantur, sed narratione tantum exponebantur. Quid igitur? Nonne luculenter apparet, qua ratione artis monumentis ad fabulas restituendas uti possimus? Suppeditant enim imagines fabularum argumenta, ipsas fabulas non praestant. Qui compositioni fabularum operam dat inveniendae atque enucleare studet, quid in scaena conspectum sit, quid nuntiorum narrationibus diverbiisve tribuendum, cavendum ei est, ne aliis argumentis confidat quam ipsis fabulae fragmentis et scaenae usui diligenter observato.

Jam paucis comprehendam quae restant monumenta in Eumenidum argumento versata. Praetermitto magnum numerum picturarum, quae Orestem exhibent ad omphalum fugientem; quae sive accurate ad Aeschyleam fabulam sese applicant sive ad libidinem ab eo discedunt fere nihil ad nostrum studium afferunt momenti. Diligenter eas collectas enarravit Conradus Wernicke in actis archaeologicis XLII 1884 p. 199 ss. Contra sarcophagi Romani quotquot Orestis fata ad Aeschyli fidem continuato ordine narrant,[1] Orestem exibent, qui dormientem furiam transgressus furtim ex aede Apollinis semet subducere conatur. Eandem rem cum praebeat fragmentum vasis ficti,[2] dubitari vix potest quin ex clara aliqua pictura sive Theonis sive Timomachi haec scaena pendeat. Calculus quoque Minervae occurrit ut in vase argenteo[3] ita in sarcophagis nonnullis marmoreis,[4] ubi dea coram furia tabellam in urnam demittit. Sola

[1]) Vid. Robert, Sarkophag-Reliefs II, tab. LIV—LVI. p. 165 ss. [2]) Expressum apud Stephani Compte-rendu 1870. 1871 tab. 5 Nr. 11 p. 195. Robert l. c. p. 170. [3]) Overbeck, Gallerie heroischer Bildwerke XXIX 15. [4]) Vid. Robert l. c. tab. LV fig. 156 b. 157 a. p. 173.

Minerva cum calculo efficta est et in gemmis nonnullis[1]) et in lucernis figlinis.[2])

Jam vero sarcophagi agmen ducunt eorum monumentorum, quae e **Choephoris** Aeschyli argumentum hauserunt, quae et ipsa non sine fructu examinabuntur, ut artificum morem in poëtis illustrandis plane perspiciamus. Quippe Aeschylus Aegisthum foras vocatum fecit, ne per satellites Orestis consilium ad irritum caderet. Contra apud Stesichorum regem in solio Agamemnonis occisum esse nota quaedam quinti saeculi vasa docent.[3]) Jam inspicias quo modo in sarcophagis Romanis haec res expressa sit.[4]) Pyladem videmus qui Aegisthi a sella delapsi corpus exanimatum pallio spoliat, ut nutrici quae perterrita aversatur, regem occisum ostendat. Juxta eum Orestes conspicitur, cuius ad pedes mater necata iacet. Servus humi considens sub scabellum se condere conatur. Jam vero furiae angues vibrantes in Orestem accedunt, qui furore percussus ab earum conspectu vultum avertit. Aegisthus de solio delapsus etsi Aeschyleae fabulae vehementer repugnat, tamen furiarum ille adventus omnem dubitationem demit, quin artifex Aeschyli versus in animo habuerit, ubi Orestes cum corporibus matris ac regis in machina apparet et de facinore gloriatus furias subito conspicit. Conferas versus 1048—1051:

ἀᾶ
γυναῖκες αἵδε Γοργόνων δίκην
φαιοχίτωνες καὶ πεπλεκτανημέναι
πυκνοῖς δράκουσιν. οὐκέτ' ἂν μείναιμ' ἐγώ.

Unum igitur illud Stesichoreum est: Aegisthus in usurpato Agamemnonis solio necatus, ex artificum quam dicunt traditione sumptus; cetera omnia Aeschylea. Habes exemplum imaginis ex duobus poëtis diversis modis pendentis. Nam ad picturae cuiusdam exemplum sarcophagorum opifices scaenam illam expressisse post

---

[1]) Cf. Caylus, Recueil d'Antiquités II pl. 43. No. 2. Overbeck, Bildwerke zum Thebischen und troischen Heldenkreis, Atlas, XXXIX Nr. 14, Eckhel, Choix de pierres gravées du Cabinet de l'Empereur à Vienne pl. 21. [2]) Cf. Caylus l. c. III pl. 39. Bellori, Le antiche lucerne sepolcrali figurate II tav. 40. [3]) Vid. Robert, Bild und Lied p. 149 ss. [4]) Cf. Robert, Sarkophag-Reliefs II, tab. LIV Nr. 155—160, p. 168 ss.

Benndorfii egregiam disputationem[1]) inter omnes constat. Nec auctor picturae latet: Theon fuit Samius.[2])

Ipsam Clytaemestrae necem secundum Aeschyli fabulam pictura Pompeiana exhibet, quae expressa est in diarii archaeologici tom. XLI 1883 tab. 9, 1. Mater mortis formidine percussa mammam detegit, qua filium quondam alebat, frustra mortem deprecata. Conferas Choephororum versus 896—898

ἐπίσχες, ὦ παῖ, τόνδε δ' αἴδεσαι, τέκνον,
μαστόν, πρὸς ᾧ σὺ πολλὰ δὴ βρίζων ἅμα
οὔλοισιν ἐξήμελξας εὐτραφὲς γάλα.

Cui picturae qui similem speciem prae se fert sarcophagus Petropolitanus (Nr. 155 apud Robertum) haud scio an non recte huic ordini adnumeretur, cum ad alius cuiusdam poëtae tragoediam eum spectare certa signa doceant.[3]) Contra haud dubie huc pertinet amphora, quae Orestem exhibet cum sorore ad patris tumulum congressum.[4]) Quam rem Aeschylum perinde ac Stesichorum narravisse constat, nisi quod Pyladem cum Talthybio Orestis comite mutavit. Stesichoream fabulam iam quinto saeculo ineunte in anaglypho figulino expressam etiam inferioris aetatis pictores secuti sunt.[5]) Nostrae vero amphorae pictor ut exemplum illud ad Aeschyli fabulam accommodaret, Orestem pinxit cum Pylade et puero quodam comite ad patris tumulum aggressum, quem Electra adornat.

Ab Orestea ad **Prometheum vinctum** transeo, quam unam praeter illam e fabulis servatis pictores spectavisse videntur. Huc rettulit Furtwaengler lapidem incisum, qui titanem exhibet cum Vulcano coniunctum.[6]) Prometheus qui immani statura

[1]) In annalibus instituti archaeologici XXXVII 1865 p. 224. [2]) Vid. Benndorf l. c. p. 239. [3]) Vid. Robert l. l. p. 165. [4]) Heydemann, Vasen des Museo nazionale zu Neapel. No. 1755. — Baumeister, Bilderhefte No. 280. [5]) Mon. d. Inst. VI tav. LVII. Conze in annalibus instituti archaeologici tom 1861 p. 34. Robert, Bild und Lied p. 167ss. [6]) In diario archaeologico XLIII 1885 p. 223. Gemma Odessana sine dubio eadem est, quam Eduardus Gerhardus in diario archaeologico delineandam curavit (IV 1849 tab. VI 3), de Ulixe et Philoctete iniuria cogitans. Lapis tunc Smyrnae erat. Fugit hoc Furtwaenglerum; sed etiam magis miror Blochium, qui nuper de gemma illa similiter ac Gerhardus iudicavit (Grieschischer Wandschmuck p. 35), Furtwaenglerianae disputationis prorsus immemorem fuisse.

eminet, in dextera manu scipionem gerit. Cruri sinistro vinculum circumiectum est catena rupi affixum. Bracchium sinistrum Vulcanus, cuius caput pilo tectum est, sustinet, ut id quoque ad rupem adliget. Quin ad ipsam Aeschyli fabulam scalptor spectaverit dubitari non potest, cum ante Aeschylum nullum poëtam titanem rupi affixum finxisse constet. Vinculum cruri circumiectum commemorat Aeschylus versu 74 *σκέλη δὲ κίρκωσον βίᾳ*. Placidum Vulcani vultum suo iure Furtwaengler rettulit ad verba

ἄκοντά σ' ἄκων δυσλύτοις χαλκεύμασι
προσπασσαλεύσω τῷδ' ἀπανθρώπῳ τόπῳ.

Sceptrum quod in scaena titan gessisse non potest, idem recte excusat ex Promethei apud Atticos cultu, vasis cuiusdam Attici (Mon. d. Inst. V 35) testimonio adiecto.

Ventum est ad ea monumenta, quae de fabulis perditis pendere videntur. Atque quae ad **Pentheum** spectant, ea in duas classes vel primo obtuto dividuntur. Altera quae praeter Romani temporis opera Atticae fabricae tantum complectitur vasa, ipsam mortem regis exhibet, qui nudus inermis a comitibus destitutus a maenadibus dilaceratur. In altera Pentheus calceatus pallioque indutus cum gladio hastisve se a Bacchi comitibus defendit. Prioris generis monumenta etsi pro figurarum similitudine ad eandem fabulam omnia pertinere videntur, ad dispares tamen narrationes spectare Paulus Hartwig [1]) intellexit. In vase enim haud integro, quod Pamphaei artem redolet, uni ex mulieribus, quae regem dilacerant, nomen *Γαλήνη* adscriptum est.[2]) Reliquae mulieres ut quidem nunc pictura exstat nominibus carent. Quod vero nomen *Γαλήνη*, inter maenadum nomina non inauditum [3]) ad Cadmi filias minime quadrat, suo iure Hartwigus statuit pictorem Agaues facinus omnino nescivisse, Euripidem primum non a quibuslibet maenadibus sed ab ipsa matre dilaceratum regem indicavisse. Ad antiquiorem hanc fabulae formam referenda sunt praeter antiquissimum illud exemplum

---

[1]) In annalibus instituti archaeologici VII 1892 p. 153 ss. [2]) Delineandum illud curavit Hartwigus l. c. tab. 45. [3]) Hartwigus affert exemplum expressum apud Millingen, Vases Coghill pl. XIX.

patera[1]) et pyxis[2]) utraque Parisiensis. Posteriores artifices quin non antiquiorem istam fabulam sed Euripideam in mente habuerint, pro eximia laude Baccharum, quae priorum narrationum memoriam fere exstinxit, dubium esse nequit.

Magis ad nostrum studium attinet altera classis vasorum, quae ab Hartwigo aliis neglecta Aeschyleae fabulae plana et aperta signa prae se ferre videtur. Ecce monumentorum conspectum:

In patera Rubustina (Jatta 1617) Pentheus palliatus armatusque se contra duas maenades defendit, quae utrimque in eum occurrunt. Altera gladium regi intendit, altera thyrso eum ferire conatur. Vasculum expressum est apud Jahnium, Pentheus tab. Iab. — Bullett. Nap. IV tab. 2, 3. — Müller-Wieseler, Denkmäler II 426.

Pateram item Rubustinam quae nunc exstat in museo publico Neapolitanorum 2562, simillimae speciei pictura ornatam esse Hartwigus affirmat (l. c. p. 154, 2). Minervini, Mem. acad. tav. I. — Memorie della R. acad. Ercol. IX. tav. IV. — Mus. Borb. XVI tav. XI. — Heydemann, Vasen des Museo nazionale zu Neapel 2562.

Patera musei Monacensis 807 exhibet regem, qui pallio calceis pileo indutus inter arbores duas subsidet gladium strictum in manu tenens. Tres utrimque maenades in eum occurrunt. Jahn, Pentheus IIa. — Millingen, Peintures de vases pl. V. — Baumeister, Denkmäler II fig. 1396. — Jahn, Vasensammlung in München 807.

Hartwigus l. c. p. 162 etiam pateram ineditam musei in Juli Papae vinea nuper conditi huc rettulit, quam exeunte quinto saeculo ornatam esse affirmat. Crispi iuvenis caput abscissum duae maenades circumferunt gladiis armatae. In altero latere pictor easdem figuras repetiit satyris duobus adiectis. Dubitat Hartwigus ad quemnam poëtam has picturas revocet, cum Euripideae tragoediae satyri repugnent, Penthei caput abscissum cum illa faciat. Jam vero cur vasculi pictori pro mortalibus Bacchi cultoribus, de quibus apud Euripidem legimus, satyros

---

[1]) Expressa est apud Campana IV 638. Hartwig l. c. p. 162. [2]) Expressa apud Campana IV 761. Hartwig l. c. p. 156.

inducere non licuerit, non intellego. Sed omnino duco pateram ex hoc numero esse removendam, cum prorsus incertum sit utrum ad Penthei fata an Orphei spectet.[1]) Ceterum monendum videtur eandem dubitationem cadere in pateram Parisiensem ab Hartwigo item ad Euripidem relatam, in qua quattuor maenades cum bracchiis cruribusque abscissis sive Penthei sive Orphei circumvagantur. Nomina scilicet nulla adscripta sunt neque quae in altero latere ac in parte interiore exstant picturae ad quaestionem solvendam quidquam valent.

Neque minus segreganda est patera caelata, quam Diltheyus publici iuris fecit in diario archaeologico 1873 tab. VII 3. Virum illa exhibet procumbentem clipeoque innisum, qui gladio frustra maenadi, si quidem editori credere velimus, et pantherae repugnat. De Pentheo cogitavit Diltheyus. At non maenadem videmus, sed ipsum Bacchum. Scaenam habemus gigantomachiae, quam similem expresserunt arae Pergamenae artifices.

Restant igitur sola tria illa, quae supra enumeravi, vasa Appula, quae ab interpretibus et ipsa ad Euripidis Bacchas referri solent.[1]) Sed ipsi illi confiteri debuerunt, gladios maenadum ab Euripide alienos ultro a pictoribus additos esse. Jam maenades gladiis instructas patienter feremus, quippe quae fabulae non prorsus repugnent. Pentheum vero quod palliatum armatum pugnantem pinxerunt, cum sive nudum sive mulieri veste indutum inermem supplicem pingi fabula iuberet, haud scio quo quamvis miro consilio pictorum excusem. Inspiciamus Euripidis versus Bacch. 1111—1121:

ὑψοῦ δὲ θάσσων ὑψόθεν χαμαιπετὴς
πίπτει πρὸς οὖδας μυρίοις οἰμώγμασι
Πενθεύς, κακοῦ γὰρ ἐγγὺς ὢν ἐμάνθανε.
πρώτη δὲ μήτηρ ἦρξεν ἱερία φόνου
καὶ προσπίτνει νιν, ὃ δὲ μίτραν κόμης ἄπο
ἔρριψεν, ὥς νιν γνωρίσασα μὴ κτάνοι
τλήμων Ἀγαύη, καὶ λέγει παρηΐδος
ψαύων 'ἐγώ τοι, μῆτερ, εἰμὶ παῖς σέθεν,

---

[1]) Cf. quae infra de argumento Bassaridum disputavi. [2]) Vid. Sandys, Euripides' Bacchen. Hartwigum l. c.

Πενθεὺς, ὃν ἔτεκες ἐν δόμοις Ἐχίονος,
οἴκτιρε δ' ὦ μῆτέρ με μηδὲ ταῖς ἐμαῖς
ἁμαρτίαισι παῖδα σὸν κατακτάνῃς.

Non moror singula recensere. Apparet ne umbram quidem fabulae Euripideae affectavisse, qui pateras Rubustinas ornaverunt. In vase Monacensi rem aliquantum aliter sese habere infra demonstrabo. Veram pugnam in imaginibus illis inter Pentheum maenadesque commissam esse ex apertissimis indiciis intellegimus. Nostrum est eiusmodi fabulae apud scriptores vestigia indagare.

Sacerdotis in Eumenidibus Aeschyleis de Corycio rupe haece verba leguntur:

Βρόμιος ἔχει τὸν χῶρον, οὐδ' ἀμνημονῶ,
ἐξ οὗτε Βάκχαις ἐστρατήγησεν θεὸς,
λαγὼ δίκην Πενθεῖ καταρράψας μόρον.

Verba *ἐστρατήγησεν θεός* ut fabulae quam e Bacchis Euripideis aliisque scriptoribus novimus, vehementer repugnant ita ad eam quam in vasis invenimus narrationem vel optime quadrant. Neque secus in Baccharum prologo Dionysus praefatur v. 50 ss.

ἢν δὲ Θηβαίων πόλις
ὀργῇ σὺν ὅπλοις ἐξ ὄρους Βάκχας ἄγειν
ζητῇ, συνάψω, Μαινάσι στρατηλατῶν

unde coniecit Bruhnius Euripidem cum prologum conscriberet, de alia fabulae forma, a qua Penthei vestis mutatio aliena esset, cogitavisse, postea in ipsa fabula conscribenda in novum illud inventum incidisse. De Baccharum compositione infra data opera accuratius disseram; hic ea constringo quae ad propositum spectant. Constat ex quibus attuli argumentis ante Euripidem de pugna inter Pentheum Dionysique comites commissa narratum esse eandemque fabulam Aeschylum in Eumenidibus attigisse. Quodsi eiusdem Penthea in regis exitu versatam esse scimus[1]), in ea fabula pugnam illam prolatam esse non sine probabilitate conicimus.

Ex Aeschyli igitur tragoedia Appularum imaginum argu-

---

[1]) vid. Aristophanem in argumento Baccharum: *ἡ μυθοποιΐα κεῖται παρ' Αἰσχύλῳ ἐν Πενθεῖ.*

mentum haustum esse concludimus; qua in re nihil refert, utrum ipse Aeschylus hanc fabulae formam invenerit an, quod puto, ab aliis receptam servaverit. Nemo enim putabit vascula illa ad sexti saeculi quendam poëtam respicere. Neque tamen hac re omnis quaestio absoluta est. Nimirum cui non in mentem venit paries ille celeberrimi templi Bacchici Atheniensis, in quo Penthei exitum pictum fuisse hisce Pausaniae verbis docemur (I 20, 3): *ταῦτά τε δὴ γεγραμμένα εἰσὶ καὶ Πενθεὺς καὶ Λυκοῦργος ὧν ἐς Διόνυσον ὕβρισαν διδόντες δίκας, Ἀριάδνη δὲ καθεύδουσα καὶ Θησεὺς ἀναγόμενος καὶ Διόνυσος ἥκων ἐς τῆς Ἀριάδνης τὴν ἁρπαγήν.* Templum intra annos 420—413 aedificatum esse nuper Emilius Reisch luculentis argumentis probavit[1]) neque habemus cur non parietes statim pictos esse ducamus. Quod si pictura illa Euripidis Bacchis praecurrit, res ipsa tantum non clamat Aeschyleam fabulam artificem secutum esse. Hac de pictura maxime vascula illa Appula pendere arbitror, nisi quod paterae Monacensis pictor hoc certe de Bacchis Euripideis sumpsit, quod inter arbores latentem Pentheum pinxit. Aeschylum igitur hic cum Euripide eodem modo coniunctum videmus velut in Theonis tabulis cum Stesichoro (vid. supra p. 111).

Monumenta quae Aiacis mortem exhibent nullo iure ad Aeschyli **Thracias mulieres** referri, cum iam Arctinum eam narravisse constet[2]), recte in universum Vogelus contendit.[3]) Potuit is adicere iam in crateribus Corinthiis idem argumentum occurrere.[4]) Attamen fugit illum aliqua certe vascula exstare, quae accurate cum ea fabula consentiant, quam Aeschylo propriam fuisse scimus. Narrat enim interpres ad Sophoclis Ai. 933; *κατὰ τὸ ἄλλο σῶμα ἄτρωτος ἦν ὁ Αἴας, κατὰ δὲ τὴν μασχάλην τρωτὸς διὰ τὸ τὸν Ἡρακλέα τῇ λεοντῇ αὐτὸν σκεπάσαντα*

---

[1]) in Eranos Vindobonensis p. 1 ss. Vel de maiore imaginum vetustate cogitavit Milchhoeferus in annalibus instituti archaeologici XI p. 82, nimis quidem infirmo fundamento nixus. [2]) vid. schol. ad Pind. Isthm. III 53. schol. ad Il Δ 515. Robert, Bild und Lied p. 223. [3]) in libro: Szenen Euripideischer Tragödien in griechischen Vasengemälden p. 12. [4]) Exempla expressa sunt Mon. d. Inst. VI 33 et Archaeolog. Anzeiger 1891 p. 116.

κατὰ τοῦτο τὸ μέρος ἀσκέπαστον ἐᾶσαι διὰ τὸν γωρυτὸν ὃν περιέκειτο· φησὶν δὲ περὶ αὐτοῦ Αἰσχύλος ὅτι καὶ τὸ ξίφος ἐκάμπτετο οὐδαμῇ ἐνδιδόντος τοῦ χρωτὸς τῇ σφαγῇ, τόξον ὥς τις ἐντείνων, πρὶν δή τις, φησί, παροῦσα δαίμων ἔδειξεν αὐτῷ κατὰ ποῖον μέρος δεῖ χρήσασθαι τῇ σφαγῇ. Ita igitur Aeschylus rem instituit, ut per longum tempus frustra Aiax gladio se occidere conaretur, cum corpus vulnus respueret. Quodsi in pictura Etrusca[1]) Aiacis iam morte defuncti corpus videmus compluribus ictuum notis affectum neque uno vulnere cruentatum, apparet pictorem hoc modo cassos illos conatus significare voluisse et adsentimus Heydemanno, qui ad Aeschyleae fabulae fidem picturam effictam esse contendit (l. l. 61).

Deinde in amphora Palermitana[2]) Aiax ante ferrum humo infixum consistit coram Minerva, quae arieti occiso pedem imponit. Ab altera parte Charon, qualem artifices Etrusci eum fingere solent, appropinquat. Minervam, quae cum ab Aiace animadverti non videatur, invisibilis esse debet, ad priorem fabulae partem spectare eodemque arietem, unum scilicet ex pecudibus ab Aiace furente occisis respicere non sine probabilitate statuit Heydemannus. Tum vero necesse est Charonem in hac pictura mulieris illius vices gerere, quae Aiaci illam corporis partem indicat, quae vulnus suscipere possit. Hoc enim ipsa scholiastae verba docent Aeschylum scripsisse πρὶν δὴ παροῦσα δαίμων neque video quo iure Weckleinius traditam lectionem in πρὶν δὴ παρών τις δαιμόνων mutare ausus sit. Nimirum usque ad παροῦσα δαίμων ipsa verba poëtae adscribuntur, tum autem clausula enuntiati aperte his verbis circumscribitur ἔδειξεν αὐτῷ κατὰ ποῖον μέρος δεῖ χρήσασθαι τῇ σφαγῇ. Id quod vel ipsum Hermannum fefellit, qui ut nuper Weckleinius ἔδειξεν αὐτῷ Aeschyli verba esse ratus ita fragmentum restituere conatus est:

> πρὶν δὴ παροῦσα δαιμόνων τις εὐφρόνως
> ἔδειξεν αὐτῷ

feminino tamen genere, ut decebat, conservato. Dea illa quaenam fuerit nescire nos sane dolendum est; at cur nesciamus aut cur

---

[1]) Expressa in Mon. d. Inst. II 8 *A* et apud Overbeck, Gall. her. Bildwerke XXIV 2. [2]) cf. Heydemann in Diario archaeologico 1871 p. 46.

Aeschylus nomen deae non addiderit in propatulo est. Verba scilicet sunt nuntii. Quem sive militem exercitus Argivorum sive pastorem quendam fuisse fingimus, qui in ripa latens nec prae ducis furentis timore propius accedere ausus mortem eius observaret, profecto numinis illius nomen misisse consentaneum est. Neque divinare possumus, quo modo postea spectatores de nomine eius edocti sint. Quae cum ita sint vel de ipsa Minerva cogitari potest. Quod si quis statuerit, etiam de amphora illa Etrusca paullo aliter iudicandum erit, nimirum Charonem utpote mortis appropinquantis imaginem ab ipso artifice additum esse, Minervam cum Aiace loqui eique fatalem illam corporis partem indicare. Sed utrumvis statuatur, id certe evicisse mihi videor amphorae illius imaginem rectius ad Aeschylum quam ad Sophoclem referri, neque casu factum esse puto, quod iterum in Etrusco opere fabulae Aeschyleae vestigia deprehendimus.

Tertium vasculum, et ipsum Etruscum, quod Heydemannus l. l. p. 61 delineandum curavit, consulto neglexi. Nam et antiquius est quam quod a tragoedia pendere possit, et mulier, quae ibi ad morientem heroem accurrit, non pro dea aliqua, sed pro Tecmessa habenda est, id quod iam Heydemannus statuit.

In **Phrygibus** constat Aeschylum Hectoris corpus auro expensum fecisse, cui inventioni ansam praebebant verba illa, quibus Achilles apud Homerum Hectora morientem increpat postulantem ut corpus post mortem parentibus tradatur: *οὐδ᾽ εἴ κεν σ᾽ αὐτὸν χρυσῷ ἐρύσασθαι ἀνώγοι Δαρδανίδης Πρίαμος*. Hanc fabulam secuti et amphorae Tarentinae[1]) pictor et opifices Romani[2]) Hectora expresserunt libra examinatum eademque imagine Virgilius fingit Junonis templum Carthaginiense ornatum (Aen. I 484). Quod in sarcophago Ephesio Andromacham cum Astyanacte et Hecubam adiectas videmus, id

---

[1]) Exemplar expressum est Mon. d. Inst. V 11. Copiosius de amphora haud integra disputaverunt Benndorf in Annalibus Instituti 1866 p. 249 ss. Petersen in Diario archaeologico XXXVII 1879 p. 16. Robert, Bild u. Lied p. 96. 142. [2]) cf. poculum argenteum Raoul Rochette Mon. inéd. 52. Overbeck Gall. her. Bildw. 12 et sarcophagum Romanum Woburn Abbey (Robert, Sarkophag-Reliefs II 47 c).

ad Aeschyleam tragoediam referendum non esse Robertus monuit (Sarkophag-Reliefs II p. 61).

Ad **Sphingem** fabulam satyricam acute rettulit Crusius[1]) paterae picturam, quae silenum exhibet, qui Sphingis acumen tentat, vivamne an mortuam avem rogans in manu detegat. Ambigua nimirum quaestio est, nam si Sphinx mortuam dixerit, silenus ostentabit vivam; sin vivam, complectendo necabit avem silenus, priusquam manum aperiat.

Transeo ad ea monumenta, quae nova et graviora de deperditis fabulis nos docere videantur, ad Prometheum solutum, ad Nioben, ad Lycurgeam spectantia. Atque ut a **Prometheo** incipiamus, iam dudum constat et a Milchhoefero[2]) luculenter expositum est omnia ea monumenta quae Prometheum ad Caucasum vinctum demonstrant, ex Aeschyli tragoedia pendere, cum ante eam Prometheus ad palum vinctus Hesiodo auctore dictus atque hoc modo in antiquioribus vasis pictus sit.[3]) Commemoro Panaeni in templo Jovis Olympii picturam (Pausan. V 11, 6), quo nullum exstat antiquius exemplum, quanta Aeschylus auctoritate in artifices fuerit; deinde inter ea quae nobis servata sunt monumenta egregium illud opus marmoreum in arce Pergamenorum erutum, parietes Pompeianos, sarcophagos denique Romanos. At multo ampliora et graviora suppeditant duo specula Etrusca.[4]) Alterum Prometheum vinctum inter Herculem et Apollinem exhibet; alterum, quod multo elegantiorem prae se fert stilum, solutum cum Hercule et Castore coniungit. Prometheus, qui salice coronatus est, anulum a Castore accipit. Aquila deiecta ante Herculis pedes iacet. Nomina figurarum in utroque speculo adscripta sunt. Quae monumenta re vera ad Aeschyli Prometheum solutum referenda esse priusquam ostendam, nonnulla quae aliunde de hac fabula comperta habemus, breviter percensebo.

---

[1]) Commentationes in honorem Joannis Overbecki p. 102 ss.
[2]) Berliner Winckelmannsprogramm 1882. [3]) vid. Hubert Schmidt Observationes archaeologicae in carmina Hesiodea. Diss. phil. Hal. XII.
[4]) Vorlegeblätter D X 4, 5.

Constat igitur in hac fabula Herculem aquilam deiecisse, id quod in scaena vel ut rectius dicam in orchestra factum esse et per se patet et verba confirmant, quibus ille Apollinem appellat sagittam missurus (fr. 200). Eundem ipsum Titanem catena liberavisse Apollodorus narrat II 5, 11, 10 *καὶ τὸν Προμηθέα διέλυσε* (sc. *Ἡρακλῆς*) *δεσμὸν ἑλόμενος τὸν τῆς ἐλαίας, καὶ παρέσχε τῷ Διὶ Χίρωνα θνήσκειν [ἀθάνατον] ἀντ' αὐτοῦ θέλοντα*; Hyginus, fab. 144 „hanc aquilam post triginta annos (l. ‚triginta milia annorum' coll. Astr. II 15) Hercules interfecit eumque liberavit"; Paus. V 11, 6 *λέγεται γὰρ δὴ καὶ τόδε ἐς τὸν Ἡρακλέα, ὡς ἀποκτεῖναι μὲν τὸν ἀετόν, ὅς ἐν τῷ καυκάσῳ τὸν Προμηθέα ἐλύπει, ἐξέλοιτο δὲ καὶ αὐτὸν Προμηθέα ἐκ τῶν δεσμῶν.* Quorum cum testimoniis consentit gravissimus auctor ipse Aeschylus in Vincto, ubi Herculem se esse soluturum satis plane Titan praefatur v. 769 s:

ΙΩ. τίς οὖν ὁ λύσων σ' ἐστὶν ἄκοντος Διός;
ΠΡ. τῶν σῶν τιν' αὐτὸν ἐκγόνων εἶναι χρεών.

Quo modo Herculis partes in liberando Titane circumscriptae fuerint infra disputabo. Quod vero Jo miratur atque ipse Prometheus et hic tacite concedit et aliis locis certe affirmat[1]) invito Jove liberationem factum iri, id in Soluto profecto aliter evenisse constat. Neque enim sine Jovis consensu Prometheum solutum esse et per se consentaneum est et eo confirmatur, quod quas conditiones liberationis Juppiter in Vincto tulit, eis in Soluto Titanem subisse certa testimonia prostant. Nempe quae in Vincto Mercurius dicit v. 1026 sqq

τοιοῦδε μόχθου τέρμα μή τι προσδόκα,
πρὶν ἂν θεῶν τις διάδοχος τῶν σῶν πόνων
φανῇ, θελήσῃ τ' εἰς ἀναύγητον μολεῖν
Αΐδην κνεφαιά τ' ἀμφὶ Ταρτάρου βάθη

ei condicioni in Soluto satisfactum esse Apollodorus docet l. l. *καὶ παρέσχε* (*Ἡρακλῆς*) *τῷ Διὶ Χίρωνα θνήσκειν* [*ἀθάνατον*]

---

[1]) cf. imprimis versus 989 sqq.

οὐκ ἔστιν αἴκισμ' οὐδὲ μηχάνημ' ὅτῳ
προτρέψεταί με Ζεὺς γεγωνῆσαι τάδε
πρὶν ἂν χαλασθῇ δεσμὰ λυμαντήρια.

ἀντ' αὐτοῦ θέλοντα. Neque minus oraculum illud a matre acceptum Titanem ad id tempus vinctum patefecisse luculentus testis exstat Philodemus in libro de pietate scripto (p. 41 apud Gomperzium): *καὶ τὸν Προμηθέα λύεσθαί φησιν Αἰσχύλος ὅτι τὸ λόγιον ἐμήνυσεν τὸ περὶ Θέτιδος, ὡς χρεὼν εἴη τὸν ἐξ αὐτῆς γεννηθέντα κρείττω καταστῆναι τοῦ πατρός.* Herculem nimirum liberatorem suum fore Prometheus sciebat; quod utrum invito Jove an consentiente eventurum esset Tellus filio non indicaverat.

Ut cum Jove res ageretur nuntium quendam ab illo legatum prodire necesse erat; nam Herculi tum quidem aditus ad Olympum nondum patebat. Eundem de Chironis morte vicaria tractare oportebat, eundem vaticinium de Thetidis nuptiis accipere, eundem narrare Jovem Titanem catenis liberaturum esse. Idem quin anulum digito Promethei inseruerit vix iam dubitari potest. Quemnam vero gravissimo illo praeclarissimoque munere functum esse statuamus? De Mercurio, quem in proxuma fabula a Prometheo non sine acerbissimis facetiis repulsum videmus, ne cogitari quidem licet neque Oceanum iterum officium suum praebuisse verisimile esse videtur. Maiore iure de Apolline cogitari potest. Quamquam is quoque ex iuniorum deorum numero est, quos quam sperneret Prometheus in priore fabula non reticuit. Ecce Castorem offert speculum Etruscum. An opificis libidine id factum esse ducamus? Sane si quis hoc inventum accurate perpenderit, tam egregie excogitatum inveniet, ut ad summum poëtam id revocare non dubitet. Castor nimirum ab ipso Jove ex mortali matre procreatus primus omnium hominum caelum meruit, e mortali immortalis, ex homine deus factus est. Quae eadem sors Herculem manet. Nam iam non spernit Juppiter genus hominum nedum perdere velit, ut antea cum unus Prometheus ei obsisteret et ab Jovis ira homines defendere conaretur, unde omnis inter deum ac Titanem controversia orta est. Videas versus 231—241:

βροτῶν δὲ τῶν ταλαιπώρων λόγον
οὐκ ἔσχεν οὐδέν', ἀλλ' ἀϊστώσας γένος
τὸ πᾶν ἔχρῃζεν ἄλλο φιτῦσαι νέον.
καὶ τοῖσιν οὐδεὶς ἀντέβαινε πλὴν ἐμοῦ.

ἐγὼ δ' ἐτόλμησ'· ἐξελυσάμην βροτοὺς
τὸ μὴ διαρραισθέντας εἰς Ἅιδου μολεῖν.
τῷ τοι τοιαῖσδε πημοναῖσι κάμπτομαι,
πάσχειν μὲν ἀλγειναῖσιν, οἰκτραῖσιν δ' ἰδεῖν.
θνητοὺς δ' ἐν οἴκτῳ θέμενος, εἶτ' οἴκτου τυχεῖν
οὐκ ἠξιώθην αὐτὸς, ἀλλὰ νηλεῶς
ὧδ' ἐρρύθμισμαι, Ζηνὶ δυσκλεὴς θέα.

Immo nunc ipsos suos filios ex mortalibus matribus creatos Juppiter hominibus et lumina virtutis et salutis auctores instituit. Etiam cum Titanibus pacem iniit, qui nunc ipsi soluti in scaena adsunt. Totus mundus pacatus est; non severum crudelemque tyrannum, ut Prometheus clamaverat, sed clementem gubernatorem atque benignum patrem Juppiter se praestitit. Unus in antiquo odio perseveravit Prometheus. Cuius ira huic toti tam beato ordini rerum tam periculosa ut flectatur, quis melius efficere potuit quam Castor, Jovis in mortales benevolentiae luculentissimum exemplar? Accedit quod similitudo quaedam Castoris Pollucisque consuetudine cum Prometheo et Chirone intercedit, quam in suum usum poëta convertere potuit. Ne Pollux apud inferos semper moraretur, Castor alternis diebus cum illo sub terra, ille cum Castore in caelo morabatur: similiter pro Prometheo centaurus insanabili vulnere laborans ultro ad Orcum descendit. Denique neminem fugit quam egregie hic alterius fabulae exitus cum prioris fabulae initio consentiat. In Vincti prologo Robur et Potestas immania numina procedunt, ut vinciendum Titanem curent. In Soluti exitu Castor et Pollux — nam quin coniuncti dei ut in Electra Helenaque Euripideis progressi sint dubitari nequit — ad solvendum Prometheum accurrunt, *οἱ σωτῆρες, οἱ παρὰ μικρόν,* quibus epithetis ornati a Graecis colebantur. Quae omnia qui consideraverit certo opinor non audebit Castorem mera opificis libidine huic scaenae insertum esse affirmare, eum easdem apud Aeschylum partes habuisse statuere non dubitabit.

At iam de exitu fabulae difficultas se nobis inculcat. Quonam enim modo putas Prometheum vinculis solutum esse? An tibi persuades id spectatores omnino non in scaena vidisse? In Vincto simulacro ad saxum affixo actorem qui Promethei partes

gereret — eundem scilicet qui antea Vulcani personam induerat — sub saxo latentem versus pronuntiavisse inter peritos opinor constat. Neque minus certum est duobus tantum actoribus ad fabulam agendam opus fuisse, cum Robur Oceanus Jo Mercurius ab eodem actore agi possent. Utramque rationem etiam ad Solutum valere vel maxime verisimile est. Efficitur igitur non ipsum Promethei actorem sed simulacrum illud aut a choro Titanum aut a Castoribus in exodo fabulae e scaena elatum esse, ut inlatum erat a Robure et Potestate, neque Prometheum cum solutus esset ullum amplius versum dicere potuisse. Silentii multas sane causas poëta effingere potuit; memineris quam lepide eandem difficultatem Euripides solverit in fine Alcestis. At quis est qui vincula Promethei ruperit? Castores catenas expedivisse et cuneum e corpore Titanis extraxisse haud ita verisimile est neque Hercules quidem hoc munere fungi potuit; nam si recte disputavi duos actores fabulae agendae satisfecisse, eum necesse erat a scaena recedere priusquam Castores prodirent. Neque sane per se consentaneum est eum vincula rupisse, quae inexplicabilia Vulcanus nexuerat. Quid vero? Nonne ipse Aeschylus in Vincto indicat Herculem Prometheum esse soluturum (v. 770 ss.)? Concedo. At mimine dicit poëta suis ipsius manibus Herculem vincula rupturum esse. Immo qui aquilam deiecerit, qui rigorem Promethei solverit, qui ostenderit, quo modo Titan cum Jove conciliari possit, nonne is satis bono iure ὁ λύσας dici videtur? At dixi opinor supra eius nomen, qui simulacrum a saxo refixerit. Qui pepigit vincula nimirum laxavit Vulcanus! Memineris velim quam alias partes is in Vincto susceperit ac ceteri iuniores dei, quorum et interpres Mercurius et ministri Robur atque Potestas superbiam iramque in infelicem Titanem erumpunt. Videas Vulcani verba

v. 19. *ἄκοντά σ᾽ ἄκων δυσλύτοις χαλκεύμασιν*
προσπασσαλεύσω τῷδ᾽ ἀπανθρώπῳ πάγῳ.

34. *Διὸς γὰρ δυσπαραίτητοι φρένες·*
ἅπας δὲ τραχὺς, ὅστις ἂν νέον κρατῇ.

66. *αἰαῖ, Προμηθεῦ, σῶν ὑπὲρ στένω πόνων.*

Quod quam ob rem poëta sic instituerit apparet. Narrat enim scholiastes ad Sophoclis Oedipum Coloneum v. 56 Prometheum cum Vulcano in aede in Academia sita coniunctum fuisse[1]) atque quin in novissima trilogiae fabula de eo cultu poëta locutus sit post Westphali egregiam commentationem[2]) vix dubitari potest. Vulcanum igitur qui omnium maxume Titanis casum doluerat post reconciliatam Jovis gratiam primum accessisse ut quae invitus pepigerat vincula laetus expediret apparet quam optime coniciamus.

Sic igitur de altera fabulae parte statuo Herculem sive post aquilam deiectam sive ante docuisse Prometheum longe alium ac in proxuma fabula ille praedixerat Jovem se praestitisse, et cum Jonis quoque antea infelicis faustissimo concubitu enarrato tristem Titanis animum commovisset illum ad Geryonem iter continuasse, cuius et modos et fata paullo ante Prometheus narraverat (fr. 193—199). Hercules postquam recessit stasimon interponitur, Titan Jovem appellat, iterum chorus cantat. Tum Castores procedunt, quorum alterum mutua quae dicitur persona egit, alterius partes idem qui Herculis personam antea induerat actor suscepit. Qui postquam Promethei invidiam prorsus placaverunt atque vaticinium illud de Thetidis nuptiis acceperunt, ipse Titan petivisse videtur, ut in vinculorum memoriam lygi corona sibi imponeretur. Id enim evinci licet ex Athenaei narratione XV 672 *E*: *ἱστορεῖται — θεσπίσαι τὸν Ἀπόλλωνα ποινὴν αὐτοὺς (τοὺς Κᾶρας) ἀποδοῦναι τῇ θεῷ δι᾿ ἑαυτῶν ἑκούσιον καὶ χωρὶς δυσχεροῦς συμφορᾶς, ἣν ἐν τοῖς πρόσθεν χρόνοις ἀφώρισεν ὁ Ζεὺς τῷ Προμηθεῖ χάριν τῆς κλοπῆς τοῦ πυρός, λύσας αὐτὸν ἐκ τῶν χαλεπωτάτων δεσμῶν· καὶ τίσιν ἑκούσιον ἐν ἀλυπίᾳ κειμένην δοῦναι*

---

1) Verba eius descripsi: *τιτὰν Προμηθεὺς] περὶ τοῦ τὸν Προμηθέα περὶ τὴν Ἀκαδήμειαν καὶ τὸν Κολωνὸν ἱδρῦσθαι, Ἀπολλόδωρος γράφει οὕτω. συντιμᾶται δὲ καὶ ἐν τῇ Ἀκαδημείᾳ τῇ Ἀθηνᾷ, καθάπερ ὁ Ἥφαιστος. καὶ ἔστιν αὐτοῦ παλαιὸν ἵδρυμα καὶ βωμὸς ἐν τῷ τεμένει τῆς θεοῦ. δείκνυται δὲ καὶ βάσις ἀρχαία κατὰ τὴν εἴσοδον, ἐν ᾗ τοῦ τε Προμηθέως ἐστὶ τύπος καὶ τοῦ Ἡφαίστου. πεποίηται δὲ (ὡς καὶ Λυσιμαχίδης φησὶν) ὁ μὲν Προμηθεὺς πρῶτος καὶ πρεσβύτερος, ἐν δεξιᾷ σκῆπτρον ἔχων, ὁ δὲ Ἥφαιστος νέος καὶ δεύτερος. καὶ βωμὸς ἀμφοῖν κοινός ἐστιν ἐν τῇ βάσει ἀποτετυπωμένος.* 2) vid. eius librum Prolegomena zu Aeschylos Tragödien, p. 207 ss.

θελήσαντος, ταύτην ἐκείνῳ ἐπιτάξαι τὸν καθηγούμενον τῶν θεῶν. ὅθεν αὐτίκα τὸν δεδηλωμένον στέφανον (i. e. de qua antea auctor locutus est lygi corona) *τῷ Προμηθεῖ περιγενέσθαι καὶ μετ' οὐ πολὺ τοῖς εὐεργετηθεῖσιν ἀνθρώποις ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὴν τοῦ πυρὸς δωρεάν.* Ex Aeschyli fabula haec pendere nostro iure conicimus cum paullo post (674 D) idem auctor narret: *Αἰσχύλος δ' ἐν τῷ Λυομένῳ Προμηθεῖ σαφῶς φησιν ὅτι ἐπὶ [τε] τιμῇ τοῦ Προμηθέως τὸν στέφανον περιτίθεμεν τῇ κεφαλῇ, ἀντίποινα τοῦ ἐκείνου δεσμοῦ.* Videtur igitur Castor non solum ipsi Prometheo morem gessisse, sed etiam praedixisse homines posthac in honorem Titanis, qui eorum gratia tot tanta supplicia tulisset, coronas laturos esse. Anulum quoque de quo Plinius N. H. XXXVII 2, Servius ad Virg. Ecl. VI 42, Hyginus p. astr. II 15, Isidorus Orig. XIX 32 alii protuerunt apud Aeschylum hoc loco commemoratum esse vel maxime verisimile est. Silentio Titani imposito Vulcanus cum ferramentis processit, ut vincula expediret. Eius partes ut idem actor gereret, qui Promethei personam antea egerat, etiam nullo stasimo interposito facile fieri potuisse proxima fabula docet, in qua eadem condicio inter Promethei Vulcanique personas intercedit.

Quae si recte disputavimus speculum a quo profecti sumus ab Aeschylo pendere apparet. Duas scilicet ut fit fabulae scaenas in eo coniunctas videmus, id quod hic summo iure opifex effecit, cum pro ministro Vulcano verum liberatorem Herculem substituere vellet. Quid vero de priore parte fabulae statuamus? Nimirum Herculem iam in primo episodio prodiisse nullam habet veritatem neque cum choro Titanum tantum Prometheum egisse facile nobis persuademus. Jovis legatum progredi debuisse opinor, qui rogaret num tot saeculorum suppliciis fractus nunc demum Titan secretum aperire vellet. Quo repulso magis eminere debebat cum Herculis Castorumque virtus, qui tantum rigorem solverent, tum Promethei firmus animus, qui Jovis voluntati morem non gereret, nisi cum comperisset novum deum benignum mundi gubernatorem se praestitisse. Profecto in initio Soluti indefectam fuisse Titanis firmitatem fragmentum 193 docet a Cicerone in Latinam linguam translatum. Quisnam vero hoc munere potuit fungi? Ecce Apollinem

offert alterum speculum Etruscum. Nullus sane ad id de quo diximus munus magis accommodatus! Procedit Jovis legatus, ut de Telluris vaticinio cum Prometheo agat. Iam vero in novo illo ordine rerum Tellus praefandi munere semet abdicavit, Apollo in eius locum successit. Quid mirum quod novus vates decessoris fatale oraculum investigare cupit? Itaque ne hanc quidem figuram ab opifice temere adiectam esse non sine quadam probabilitate statuere videmur. Quod Herculem cum Apolline coniunctum cernimus, idem fecit noster ac alterius speculi opifex: duas fabulae scaenas in unam confudit. Utrumque igitur speculum ab Aeschyli fabula accurate pendere duco.[1])

Subieci Vincti et Soluti iuxta compositos ordines scaenarum:

	Πρ. δεσμώτης	*Λυόμενος*
Prologus:	*Ἥφαιστος, Κράτος* *Βία* } *κωφὰ* *Προμηθεύς* } *πρόσωπα.* *Προμηθεύς*	*Προμηθεύς*
Parodos:	*χορὸς Ὠκεανίδων*	*χορὸς Τιτάνων*
Episodium primum:	*Προμηθεύς, Ὠκέανος*	*Προμηθεύς, Ἀπόλλων*
Stasimum primum:	*χορός*	*χορός*
Episodium alterum:	*Προμηθεύς*	*Προμηθεύς, Ἡρακλῆς*
Stasimum alterum:	*χορός*	*χορός*
Episodium tertium:	*Προμηθεύς, Ἴω*	*Προμηθεύς*
Stasimum tertium:	*χορός*	*χορός*
Episodium quartum:	*Προμηθεύς, Ἑρμῆς*	*Προμηθεύς, Κάστωρ, Πολυδεύκης κ. πρ.* *Ἥφαιστος, Κάστωρ, Προμηθεύς κ. πρ., Πολυδεύκης κ. πρ.*

Exodus.

---

[1]) In Vincti catalogo personarum Herculis et Telluris nomina occurrere constat, quae ex Soluti personarum conspectu illuc irrepsisse putaverunt. Sane fieri potuit, ut Tellus in hac fabula procederet neque ullo negotio eius partes ordini et rerum et actuum inserere possumus. At concedo nimis infirmo fundamento hanc coniecturam niti mihi videri. Certe nullo modo testimonium illud cum eis certat, quae supra disputavi.

Transeamus ad **Nioben**. Edidit et illustravit Heydemannus musei Neapolitani amphoram[1]), quae etsi nullo dubio ad Niobes fabulam referenda esse videtur, tamen vehementer discrepat cum omnibus quae ad eius fata spectant monumentis. In aedificio columnis innixo mulierem cernimus, quae altera manu capiti imposita alteram ad pectus movens geminata summi doloris indicia prae se ferre videtur. Juxta aedificium a dextra advenit rex quidam senex, qui summo cum ardore mulieri illi aliquid persuadere studet. Regem esse illum et sceptrum docet et doryphorus eum secutus. Ab altera parte matrona considet capite velato, quae et ipsa ad mulierem illam verba facit. Complures circumsident virgines, quae cistas mundumque muliebrem in manibus habent. Laguncula calathus cithara thorax humi iacent. Denique in superiore amphorae parte hic Juppiter cum Mercurio, illic Latona considet cum liberis suis satis puerili aetate effictis.

Nioben et Tantalum patrem artificem pingere voluisse iam Heydemannus perspexit, qua de re Latona cum liberis omnem dubitationem tollunt. Sed quid tota pictura sibi vellet, mirum in modum eum fugisse videtur. Dixit enim: „Dass Niobe gestorben in der Unterwelt sich aufhalte, war eine Sagenwendung, die neben der geläufigen Steinwerdung bei den Alten hier und da umlief, wie wir aus einigen, wenngleich späteren Andeutungen schliessen müssen. Diese Sage kannte der Maler des neapolitanischen Gefässes und stellte den Tod der Niobe dar, indem er sie lebend, den Tod erwartend, ins Grabmal ihrer Kinder sich zurückziehen lässt. ... Mit der Sage der Niobe wohl vertraut, sah er sich durch die Schablone der Totendarstellungen, die er für die Darstellung wählte, und durch die Beschränktheit seiner Kunstmittel genötigt, von dem gewöhnlichen Ende der Sage abzugehen und sie so umzubilden, wie das ruvesische Vasenbild sie darbietet." Sane quidem eandem speciem hanc picturam praebere ac magnam illam classem Tarentinorum vasorum, in quibus aedificia sepulcralia mortuorumque cultum effingebant, concedo neque id quidem fefellit Heydemannum

[1]) Berichte der sächs. Gesellschaft der Wissenschaften 1875 p. 218 tab. IV. cf. eiusdem vasorum Neapolitanorum catalogum nr. 3246. Vas est eius classis, quam *a candelabro* vocant.

liberorum sepulcrum pictorem fingere voluisse. At quod dicit ipsum opificem in suum usum hanc fabulae formam invenisse, excidit ei memoria Niobae Aeschyleae, cum qua accurate consentiunt, quae hic picta videmus. Quam necesse est accuratius inspiciamus, ut ab ea picturam pendere comprobem.

De initio fabulae servatum est testimonium vel maxime probabile idemque aliorum scriptorum auctoritate confirmatum[1]) eius qui vitam Aeschyli descripsit: *διὰ τὸ πλεονάζειν τῷ βάρει τῶν προσώπων κωμῳδεῖται παρ' Ἀριστοφάνει· ἐν μὲν γὰρ τῇ Νιόβῃ ⟨Νιόβῃ⟩ ἕως τρίτου μέρους ἐπικαθημένη τῷ τάφει τῶν παίδων οὐδὲν φθέγγεται ἐγκεκαλυμμένη.* Quibus ex verbis ut conici licet fabulam ipsam mortem liberorum, quos bis septem Aeschylum numeravisse schol. Eurip. Phoen. 159 commemorat, non exhibuisse, sed a maerore matris orbae principium duxisse, ita ipse scaenae habitus atque aspectus inde intellegi possunt. In media orchestra spectatores liberorum Amphionis tumulum modo exstructum conspiciebant, in quo Niobe capite velato considens dolori indulgebat, cum circa tumulum chorus Tantali filiae culpam iramque deorum caneret. Amphionis domum regiam in scaena conspectam esse neque ex reliquiis fabulae evinci potest et certa quadam causa, de qua infra data opera dicam, excludi videtur. Immo ante portas Thebarum, ubi re vera erat[2]), poëtam tumulum liberorum Amphionis finxisse statuimus. Nam scaenae locum Thebis esse poëtam voluisse, non in Lydia, ut Hermannus opinatus est[3]), ipse hic tumulus docet. Eandem igitur fere scaenam animo tibi effingas, qua in Persis et Prometheo poëtam usum esse ipsae fabulae servatae docent.

Iam cetera quae de fabula e fragmentis disci possunt, consideremus. Chorum ex virginibus Lydiis constitisse Hermannus et Weckleinius collegerunt ex fragmento 155

Ἴστρος τοιαύτας παρθένους ἐξεύχεται
τρέφειν ὅ θ' ἁγνὸς Φᾶσις.

---

[1]) vid. Aristoph. Ran. 911. schol. Aesch. Prom. 452. Eustath. Il. p. 1343, 62. [2]) vid. Pausan. IX 16, 7. [3]) In dissertatione de Aeschyli Niobe 1823. = Opusc. III 37 ss.

At virgines quae ad Istrum et Phasin habitant neque ipsae Lydiae sunt neque quibuscum Lydiae comparari possint, sed Amazones. Quae vero Amazonibus conferantur necesse est sint bellatrices vel bellatricum saltem more vestitae. Apparet verba illa de nulla alia virgine aptius dici posse quam de Diana atque ad narrationem necis Niobidarum hos versus referendos esse puto. Chori vero partes quinam susceperint ex ipsis fabulae reliquiis evinci nequit.

Praeter Nioben Tantalum quoque in hac fabula prodiisse Plutarchi testimonio (de exilio c. 10 p. 603 A) constat; cuius verba sunt quae idem Plutarchus et plenius Strabo XII 580 servavit fr. 158

σπείρω δ' ἄρουραν δώδεχ' ἡμερῶν ὁδόν
Βερέκυντα χῶρον, ἔνθ' Ἀδραστείας ἕδος
Ἴδη τε μυκηθμοῖσι καὶ βρυχήμασιν
βρέμουσι μήλων, πᾶν δ' ἐπιρροθεῖ πέδον.[1])

Sed hanc divitiarum descriptionem mox secuta est miserrima lamentatio fr. 159.

οὑμὸς δὲ πότμος οὐρανῷ κυρῶν ἄνω
ἔραζε πίπτει καί με προσφωνεῖ τάδε·
γίγνωσκε τἀνθρώπεια μὴ σέβειν ἄγαν.

Nam hos versus priores illos non nimis longo intervallo excepisse Plutarchus diserte testatur. Utrum filiae tantum miserias rex lamentatus sit an domestico luctu afflictus advenerit — licet de Jovis ira Pelopisve sorte cogitemus — id accuratius quaerere mitto: satis multa de colloquio patris infelicis cum filia infeliciore aperta prostant. Nam modo consideremus et spectatorum causa et secundum artis Aeschyleae leges necesse fuisse accuratius de liberorum nece ceterisque Niobae rebus adversis proferretur, neque tamen praeter Tantalum quemquam prodiisse quin ea fata aspectu praesentiaque sciret, apparet ipsi patri Nioben longius narravisse quis sibi casus evenerit. Ad hanc necis narrationem fr. 155, quo Dianae habitus describatur, spectare supra dixi, ad eandem refero fr. 160

---

[1]) *βρέμουσι* Casaubonus, libri *ἕρπουσι. ἐπιρροθεῖ* Goerlitz, libri *ἐρέχθει*, Meineke *ἐρέχθεται.*

καὶ δόμους Ἀμφίονος
καταιθαλώσω πυρφόροισιν αἰετοῖς.[1])

Haeserunt quidem in *καταιθαλώσω*, cum Jovem ipsum in scaenam progressum esse negarent. Sed recte Hermannus monuit minime necesse esse hanc verbi formam Aeschylo vindicare, cum Aristophani hi versus debeantur, qui in suum usum Aeschyli verba mutare potuerit. Sane Jovem, cum fulmine esset regiam exstincturus, de hac re antea regem certiorem fecisse nullam habet speciem veritatis. Conicio igitur apud Aeschylum *κατηθάλωσε* scriptum fuisse et ex narratione de Amphionis fatis versum haustum esse. Iam vides cur domum regiam in scaena conspectam esse supra negaverim.[2])

Quonam scelere Amphion in patris iram inciderit nescimus. In Minyade in eorum numero erat, qui apud inferos peccatorum poenas solvunt (Pausan. IX 5, 8). Ovidius sua manu eum fecit occidentem Metam. VI 271

Nam pater Amphion ferro per pectus adacto
Finierat moriens pariter cum luce dolorem.

Apud Hyginum ab Apolline sagittis interficitur, cum liberis necatis templum eius expugnare audet (fab. IX). Item Apollodorus III 5, 6 *ἐτοξεύθη δὲ καὶ Ἀμφίων.* Quomodo apud Aeschylum mors eius ficta fuerit, incertum est; nam non solum regiam, sed ipsum regem fulmine Jovis ictum esse ex versibus allatis minime consequitur neque veri simile est Jovem ipsum filium suum necavisse. Haec tamen nostro iure sumere nobis videmus et Amphionem inde ab initio fabulae mortuum fingi et Jovem ipsum, non Letoides tantum, perniciem Tantali filiae confecisse. Quod ut Tantali fatis Amphionis similia efficeret poëtam finxisse verisimile esse videtur.

Praeter haec a Niobe patri narrata qua ratione colloquium Tantali cum filia processerit coniectura tantum assequi possumus.

---

[1]) Aristoph. Av. 1247:
ΠΕΙΣΘ. ἆρ' οἶσθ' ὅτι Ζεὺς εἴ με λυπήσει πέρα
μέλαθρα μὲν αὐτοῦ καὶ δόμους Ἀμφίονος
καταιθαλώσω πυρφόροισιν αἰετοῖς;
ubi vetus interpres: *καὶ δόμους Ἀμφίονος*] *ἐκ Νιόβης Αἰσχύλου.*

[2]) vid. p. 129.

Niobe videtur summo dolore oppressa in tumulo liberorum perseverare voluisse; monet pater mortem nullo modo placari posse, scilicet ut mortui ad lucem redirent fr. 161

μόνος θεῶν γὰρ θάνατος οὐ δώρων ἐρᾷ,
οὐδ' ἄν τι θύων οὐδ' ἐπισπένδων ἄνοις,
οὐδ' ἔστι βωμὸς οὐδὲ παιωνίζεται·
μόνου δὲ Πειθὼ δαιμόνων ἀποστατεῖ.

Videtur rex a filia petivisse, ut tumulum relinqueret, fortasse ut secum in Asiam reverteretur. Quod cum multis precibus non impetravisset, iracundus abiit fr. 157

ἐφημένη
τάφον τέκνοις ἔπωζε τοῖς τεθνηκόσιν.

Sic enim verba ab Hesychio tradita sunt. Licet scribas *ἐπῷζε* »lamentare«, id quod Nauckio placuit. At nullo modo ferri potest quod idem putat imperfectum pro imperativo esse intellegendum »lamentabatur«. Nam cum Niobe per totam fabulam in scaena adesset, quomodo feras quemquam narravisse quae ipsi spectatores suis oculis praesentia conspiciebant?

Enarravi fere quae ex ipsis reliquiis de fabula enucleari possunt; iam ad amphoram Neapolitanam revertamur. Videmus Nioben in sepulcro liberorum maerentem, Tantalum precibus eam adeuntem. Nonne mirum in modum haec cum Aeschylo consentiunt? Virgines quae tumulum adornant chori vices agere vix est quod moneam atque ex virginibus sive Lydis, quae aequales quondam reginae Nioben, cum Amphioni nuberet, prosecutae essent, sive Thebanis chorum constitisse inde statuimus. Neque ampliora petentem de fabulae argumento pictura deficit. Atque maxime quidem in quaestionem cadit anus illa a laeva parte aedificii considens et cum Niobe locuta. Vitae auctor tradit per tertiam tragoediae partem Nioben mutuam, pallio involutam in tumulo liberorum consedisse, frustra spectatores exspectavisse, quando tandem illa aliquid sit locutura (cf. supra p. 129). Atque etsi longissumis parodi canticis Aeschylum usum esse constat, tamen unquam tam mirae longitudinis parodum eum composuisse neque ullum exemplum prostat neque verisimile est. Quid igitur? Fidem auctori abrogemus? Minime sane. At statuimus ante

Tantalum personam quandam processisse, quae etsi multis verbis reginae instaret tamen ut responderet illa vel vocem emitteret non impetraret. Nimirum coram patre tandem, id est in sequente episodio, Niobe os aperuit. Hanc quam coniectura sumpsimus personam eandem esse mulierem quam in pictura considentem supra commemoravi vel maxime verisimile est. Quaenam vero sit illa haud facile statuamus. Ad nutricem reginae, de qua imprimis cogitaveris, nec habitus nec vultus satis nobilis quadrant, neque Heydemanni coniectura placet Tantali eam esse uxorem. Nam ea tam obscurae memoriae apud veteres fuit, ut apud Aeschylum illam ullas partes habuisse vix nobis persuadeamus. Certi quidquam pronuntiare nequaquam audeo, sed inter omnes quae a poëta induci potuerunt heroinas nulla sane ad partes illas suscipiendas aptior fuisse videtur quam Antiope Amphionis mater. Quam filii superstitem Aeschylum finxisse nullam sane habet offensionem. Haud scio an ad eius consolationes recte referam fragmentum 156, quo in deos omnem culpam transicere conatur

θεὸς μὲν αἰτίαν φύει βροτοῖς
ὅταν κακῶσαι δῶμα παμπήδην θέλῃ.

In superiore amphorae parte dei ultores conspiciuntur: Juppiter, qui Amphionis regiam fulgure inflammavit, Latona et liberi, qui Niobidis perniciem tulerunt. Qui quamquam sine dubio saepissime in tragoedia commemorabantur, tamen fabulae personae certo non fuerunt. Sed res dubia est in Mercurio. Potest ut solemnis Jovis satelles ultro a pictore adiectus esse; potest vero quoque in tragoedia Jovis iussu Nioben adiisse. Nam dummodo recte coniecerim Aeschylum haud minus quam in Niobae superbia iraque Latonae in ipsius Amphionis culpa et Jovis ultione versatam esse, veri non est dissimile nuntium eius progressum esse, qui narraret cur periissent *οἱ Ζηνὸς ἐγγὺς, οἱ θεῶν ἀγχίσποροι*. Accedit quod Mercurius fidissimus mortui regis Amphionis patronus fuit, quem lyra donavit, cuius sono rex Thebarum muros erexit.[1]) Nemo igitur fuit magis accommodatus, qui Nioben in summo dolore consolaretur.

---

[1]) Hoc narraverunt Eumelus apud Pausaniam IX 5, 8 *ὁ δὲ τὰ ἔπη τὰ ἐς Εὐρώπην ποιήσας φησὶν Ἀμφίονα χρήσασθαι λύρᾳ πρῶτον*

Restat difficillima quaestio qua in solvenda cum fragmentorum tum monumentorum ope prorsus destituti esse videmur, quonam modo exitum fabulae poëta effecerit. Neque enim Tantalo contigit, ut filiam ex sepulcro eliceret, neque tamen Niobae licuit in orchestra remanere cum chorus scaenam reliquisset. Qua de re quid sentiam non sine haesitatione quadam proferam, cum opinioni meae viri et doctrina et ingenio excellentissimi auctoritas obstet. Nam quem locum Nauckius[1]) ab Aeschylo abiudicavit, relinquendum esse poëtae demonstrare conabor. Diogenes Laërtius enim habet haec de Zenone philosopho (VII 28): *ἐτελεύτα δὲ οὕτως. ἐκ τῆς σχολῆς ἀπιὼν προσέπταισε καὶ τὸν δάκτυλον περιέρρηξε. παίσας δὲ τὴν γῆν τῇ χειρί φησι τὸ ἐκ τῆς Νιόβης*

ἔρχομαι, τί μ' αὔεις;

Quae verba cum ad Aeschyli fabulam rettulisset Hermannus[2]), Timothei dithyrambo attribuit Nauckius allato loco Machonis apud Athenaeum VIII p. 341 C: *ὁ Τιμοθέου Χάρων σχολάζειν οὐκ ἐᾷ οὐκ τῆς Νιόβης, χωρεῖν δὲ πορθμίδ' ἀναβοᾷ, καλεῖ δὲ μοῖρα νύχιος.* Quae sententia viri doctissimi etsi primo obtutu satis adridet, tamen vereor ut stare possit. Quod ut demonstrem paullo longius repetam. Quamquam vulgaris fabula a clarissimis poëtis celebrata Nioben in saxum conversam esse, quod in monte Sipylo ostendebatur, narrabat, tamen non desunt testimonia, quae sive in Sipylo sive Thebis Nioben collocant, mutatione illa neglecta paullo post liberorum necem repentina morte reginam defunctam esse contendant. Primum eiusmodi testimonium exstat Timothei dithyrambus ›Niobe‹ iam supra commemoratus, cuis Charon reginam increpans a Machone irrisus est. Tum Augusti temporibus Antipater Thessalonicensis in quattuor versibus ipsam Nioben cum Charone loquentem fecit

μούναν σὺν τέκνοις νεκυοστόλε δέξο με πορθμεῦ
τὰν λάλον. ἀρκεῖ σοι φόρτος ὁ Ταντάλιδος.

Ἑρμοῦ διδάξαντος. πεποίηκε δὲ καὶ λίθων καὶ θηρίων (.... lacunae signa posuit Schubartus) *ὅτι καὶ ταῦτα ᾄδων ἦγε* et Apollodorus III 5, 5 *Ἀμφίων δὲ κιθαρῳδίαν ἤσκει, δόντος αὐτῷ λύραν Ἑρμοῦ.*

1) Nauckium secutus est Weckleinius. 2) l. l. p. 56.

πληρώσει γαστὴρ μία σὸν σκάφος. εἴσιδε κούρους
καὶ κούρας, Φοίβου σκῦλα καὶ Ἀρτέμιδος.

Denique in Oedipo Senecae (V. 613 s.) et apud Statium in Theb. IV 575 ss. Niobes animam in Orco versari narratur, unde eam fabulae formam, quae Nioben communi mortalium sorte obiisse facit, Romanis haud ignotam fuisse apparet.[1] Quodsi reputas ex quattuor auctoribus, qui hanc fabulae speciem respiciunt, duos antiquiores in eo consentire, quod Nioben cum Charone loquentem fingunt, apparet ad carmen quondam celeberrimum neque vel Augusti temporibus prorsus ignotum hoc inventum redire. At ut Timothei dithyrambum hoc carmen fuisse putem nullo modo a me impetrare possum. Cuius etsi carmina auctoris aetatem longe superavisse constat, Romanis temporibus ea adeo vulgata fuisse, ut sententiae ex eis haurirentur non nominato poëta — id quod fecit quem Diogenes Laertius secutus est auctor — Niobeque dithyrambus ut unum exemplum eius fabulae narrationum afferretur, cum et Aeschylus et Sophocles in eodem argumento versati essent, id ut mihi persuadeam minime animum induco. At concedo hoc argumentum fortasse parum valere ad sententiam meam stabiliendam. Largior, quod sane minime puto, primum Timotheum Niobes illud cum Charone colloquium finxisse, at totam speciem non eius ingenio deberi apertissimum indicium exstat Euripidis Alcestis. Quo enim loco regina in scaenam procedit, ut iam ultimum solis luce fruatur, mentis iam fere alienata verba profert gravia severa

ὁρῶ δίκωπον, ὁρῶ σκάφος
νεκύων δὲ πορθμεὺς
ἔχων χέρ' ἐπὶ κοντῷ Χάρων μ' ἤδη καλεῖ· τί μέλλεις;
ἐπείγου. σὺ κατείργεις.
τάδε τοί με σπερχόμενος ταχύνει.

Timothei Euripidisque locos artissime inter se cohaerere apparet; aut Timotheus Euripidem imitatus est aut ab antiquiore quodam exemplo uterque pendet. Tum vero vix in eo haerere licet, utrum Timotheus Euripidis artem ad Aeschyli argumentum ampli-

[1]) Contra Seneca Agam. 372 ss. Hercul. Oct. 185. Hercul. fur. 390 s. vulgarem de Niobe in saxum versa narrationem profert. Statius Theb. 120 matrem liberorum urnas ad Sipylum deducentem facit.

ficandum transtulerit, an potius ipse Aeschylus pulcherrimo illo gravissimoque loco tragoediam ornaverit, Euripides Timotheusque eum sint imitati. Numeri fragmenti ad tragoediam quam maxime accommodati sunt, sive trimetri iambici

⏑ – ⏑ – ἔρχομαι, τί μ' αὔεις;

sive dochmiaci

⏑ – ἔρχομαι, τί μ' αὔεις ⏑ –

frustulum est. Puto igitur Euripidem in Alceste speciem clausulae Niobae Aeschyleae nobis praebere atque mortem reginae spectatores in scaena vidisse. Quam sententiam vel maxime confirmant quae aliunde de exitu fabulae conici possunt. Jam supra enim e fragmento 157 evicimus Tantalum solum infecta re indignabundum recessisse, Nioben Thebis remansisse. Quae sententia aliquantulum eis quoque probatur, quae Eustathius p. 1367, 20 dicit: *καὶ ἡ συμφορὰ δὲ αὐτῆς κατὰ μέν τινας ἐν Λυδίᾳ, κατὰ δέ τινας ἐν Θήβαις γενέσθαι λέγεται. Σοφοκλῆς δὲ τοὺς μὲν παῖδας αὐτῆς ἐν Θήβαις ἀπολέσθαι φησίν, αὐτὴν δὲ εἰς Λυδίαν ἐλθεῖν.* Mirum sane esset quod Aeschylum Eustathius silentio praeterisset, si is quoque in patriam reginam orbam recessisse finxisset. Quid ergo? Cum neque ipsum scaenae locum poëta in Asia collocaverit neque post mortem liberorum matrem in patriam redeuntem fecerit, quem tandem putas exitum fabulae fuisse? Narrat Ovidius Nioben Thebis in saxum mutatam ingenti tempestate in Asiam traductam esse. Quod aput Aeschylum quoque factum esse si quis sibi persuadere vult, is nobis explicet necesse est, quo modo tantum miraculum in scaena Aeschylea effici potuerit. Qui vero dicit non suis oculis spectatores illum Niobae exitum vidisse, sed Mercurium eum praedicere potuisse, ei remanet difficultas, quo modo ipsam Nioben poëta a scaena removerit. Equidem puto digniorem et arte sua et matris dolore fabulae exitum Aeschylum ita instituisse, ut post patris recessum et post colloquium cum Mercurio habitum Niobe non lamentata cum virginibus scaenam relinqueret, sed tot tantis casibus confecta desideratissimam mortem occumberet, corpus exanimatum a choro e scaena removeretur.

Jam ad totam fabulae compositionem si respicimus, inter antiquiores poëtae tragoedias eam referendam esse apparet.

Regia cum iam ante initium fabulae Jovis fulmine combusta esset, fabula sine scaena, i. e. sine domo in ultima parte orchestrae erecta acta est. Locus tumulo indicabatur, sepulcro Niobidarum, quod mediam orchestram occupavit, velut collis in Supplicibus, tumulus Darei in Persis, Cadmeae species in Septem, rupis in Prometheo, quibus de rebus summo cum fructu disputavit Wilamowitzius in admiranda de scaena Aeschylea dissertatione. Prologo fabulam caruisse affirmari licet; nam Nioben per trinam tragoediae partem tacuisse constat, quis vero coram illa prologum dicere potuerit intellegi nequit. Itaque a chori parodo fabula incepit, ut Supplices et Persae. Denique si modo in compositione restituenda verum videmus, a duobus actoribus fabula agi poterat, quorum alter Niobae alter Antiopae Tantali Mercurii partes agebat.

Tota commentatio in dissertationum Halensium Vol. XIII apud Niemeyerum edetur.

VITA.

Natus sum Georgius Fridericus Guilelmus Haupt a. d. IX. Kal. Jan. anni 1871 patre Erico matre Martha e gente Kawerau Treptowiae, in oppido Pomerano, ubi pater magistri munere fungebatur. Septem annos natus cum patre, qui theologiae professorum ordini tum inscriptus est, Kiliam, deinde quinque annos post Gryphiam transmigravi. Inde autumno anni 1887 Aquas Mattiacas habitatum concessi, cum propter pulmonis vitium Gryphiae aërem pestilentem refugere coactus essem. Ibi vere anni 1890 maturitatis testimonio instructus Halas, ubi nunc parentes habitant, me contuli, ut philologicis studiis me darem. Quae ut sub Wilamowitzi auspiciis conficerem post ter sex menses Gottingas petivi. At ineunte anno 1892 morbo correptus et per semestre spatium studia removere coactus sum neque postea Gottingas redire mihi licuit. Inde ab autumno anni 1892 Halas regressus philologiam tractare adhuc pergo. Docuerunt me viri doctissimi Halenses: Blass, Dittenberger, Droysen, Benno Erdmann, Haym, Hiller (†), Ihm, Keil (†), Lindner, Eduardus Meyer, Robert, Sievers. Gottingenses: Conradus Lange, Leo, Roethe, Weiland, de Wilamowitz.

Seminariis proseminariis exercitationibus interfui philologicis Blassii, Dittenbergeri, Hilleri, Keili, Wilamowitzi; historicis Droyseni, Meyeri per quinquies sex menses; philosophicis Erdmanni quater; archaeologicis Roberti octies.

Quibus omnibus viris illustrissimis gratias quam maximas habeo. Imprimis vero quo ex tempore philologiam tractare coepi, Caroli Roberti, magistri mihi veneratissimi, disciplina consuetudineque frui mihi licuit. Cui praecipue deberi, si recta huic libello insunt, fas est eos scire, qui his utentur.

SENTENTIAE CONTROVERSAE.

1. De Hipparchi nece neque Thucydidis neque Aristotelis narrationes probabiles sunt.

2. Tres quattuorve fabulae eodem die doctae argumentique perpetuitate coniunctae in titulis scaenicis non eodem nomine significabantur.

3. In Bacchis Euripideis non modo prologus sed tota prima pars fabulae usque ad versum 369 alias condiciones narrationis prae se fert ac quae sequuntur.

4. Qui Xenophontis laudationi civitatis Lacedaemoniorum subiectus est libellus de Atheniensium republica optimatium causa conscriptus est.

5. In edicto regis Matthiae a. 1609 promulgato significatione *agri regii* ecclesiae quoque possessiones ipso promulgationis tempore accipiebantur.